

A Periodika Magyar Könyvtári Kör 2003 május 30-án konferenciát tartott a szolnoki Verseggy Ferenc Megyei Könyvtárban „Fogyatékkal élő emberek a közkönyvtárban – követelmények és lehetőségek az Információs Technológia Társadalmában” címmel. A konferencia támogatói a Fogyatékosok Esélye Közalapítvány, a budapesti British Council, a Könyvtári Intézet, a Verseggy Ferenc Megyei Könyvtár és a Pest Megyei Könyvtár voltak. A konferencia célja – a meghívóban olvashatók szerint – széles körben megismertetni az európai könyvtárfejlesztési politikát; a hazai kiemelt fogyatékos programokat; a könyvtárak elektronikus szolgáltatásaira való felkészítést; a könyvtári szolgáltatások fejlesztésének társadalmi, pszichológiai, technológiai szempontjait; lehetőséget adni a speciális tréningeken felkészült könyvtárosok és a fogyatékkal élő felhasználók képviselőinek eszmecseréjére.

A konferencián Skaliczki Judit (NKÖM) a Modern közkönyvtári szolgáltatások: Európai trendek, hazai stratégia címmel tartott előadást, Jenny Glayzer (Essex Localities and Development Management Libraries) az angliai programokról és tapasztalatokról számolt be. Végh Miklósné az Országos Fogyatékosügyi Tanács tevékenységét ismertette az országos programokról. Túl a hangoskönyvön címmel Arató András: Hibrid hangoskönyv és Pál Zsolt: „Vakosított” internetes tartalmak c. bemutatóján vehettek részt a megjelentek. A Könyv, Könyvtár, Könyvtáros szeptemberi száma közölte Skaliczki Judit előadását, lapunkban pedig Bobokné Belányi Beáta (ELTE) a hátrányos helyzetet történelmi kategóriaként vizsgáló előadását olvashatják.

A hátrányos helyzet megítélése és társadalmi elfogadottságának változása

Bobokné Belányi Beáta

*Mottó: „sem siratni,
sem kinevetni,
sem megvetni,
hanem csakis
megérteni”.*

Spinoza (Etika. III.fej.)

A társadalom-történeti jelenségek összetetten vizsgálandók

Társadalomtörténeti elemzésekből kitűnik, hogy a társadalmi jelenségek nem tekinthetők egyszerűen

a gazdasági, technikai feltételek következményeinek vagy eredményének. Az anyagi műveltség szabályozza ugyan az egyének magatartását, a társadalom rétegződését és viszonyait, de ha a történetírás élő és teljes képet akar adni az emberiséggel történelekről, foglalkoznunk kell a mentalitás, illetve a kollektív észjárás alakulásával.

A megközelítőleg „teljes képre törekvő történetírás – állapítja meg George DUBY – nem bontható fel (hacsak nem az analízis kedvéért) gazdasági, politikai és észjárásbeli tényezőkre, ez a történetírás magához vonz minden információt, minden jelet, minden forrást.”¹

„A múlt minden maradványára figyelnie kell a társadalomtörténet-írásnak:

- ☒ az ásatási helyekről kiásott felszerelés- és eszköz-töredékekre,
- ☒ minden nyomra, ami még megmaradt a mezők és városok jelenlegi vonásaiban a letűnt korok embereinek teljesítményéből,
- ☒ mindenre, ami áttűnhet (pl. egy zarándokkhely vagy szentély alaprajzában, egy illumináció kompozíciójában, egy gregorián dallam ritmusában)...

A társadalomtörténet-írás saját feladata a szintézis.”²

Életvezetés – gondolati rendszer – beállítódás

Ebben a rólunk írt könyvben (ahogy *Borges* mondta: „a világ könyv, mely rólunk szól”), a történet kezdetekor az ember, a közösség alkotó sejtje, először önmagát kellett, hogy felfedezze, önmagával volt elfoglalva.

A gondolkodástörténet első állomása az „én” feldeírítése.

Az ókor embere és az ókori etika, az „én”-t helyezte a központba.³ A keleten megfogalmazódott gondolatrendszerek és vallási irányzatok a belső nyugalom megszerzése érdekében önmagunk „megszelídítését” tartják fontosnak. Azt hirdetik, hogy a megvilágosodás, a harmónia állapotába akkor juthatunk, ha felismerjük önmagunkat és kiegyezünk magunkkal. Ekkor az ember „a mindent átható igazságosság által megtapasztalja az Egyetlen Lét-lehetését” – fogalmaz a zen-buddhizmus.⁴ Ezzel az ember részévé válhat a világ „immunrendszerének” – tette hozzá az a zen-buddhista szerzetes, aki a sors különösége folytán, éppen 2001. szeptember 11-én beszélt a számára fontos dolgokról az MTA Kistermében.⁵

Az ókori világ beállítódásával szemben, merőben új életérzésként, a „másik”-kal való törődés fontosságát a kereszténység fogalmazza meg az európai kultúrában.⁶ Új értékrend bontakozik ki a „felebaráti szeretet” megfogalmazása alapján: az önként vállalt alázatosság, az engedelmség és segítőkészség válik a lelkiesség és erkölcs alapjává. Ez döntően különbözött a korábbi közösségi eszményektől.

A megszerzett előjoggal és fölényvel nem visszaélni, az előnyről lemondani, az elesett, gyenge, beteg és szegény embertársakat gyámolítani stb. feladatként már a legkorábbi szerzetesi szabályzatba bekerült (Szent Baszileiosz, Caesarea püspöke, IV. sz.).⁷ A szerzetesrendek életét fél évezredre meghatározó, nursiai *Szent Benedek Regulája* (Regula monasteriorum, 523–526) két helyen is foglalkozik a valamilyen hátrányt szenvedők védelmével:

A 4–7. fejezetekben a szerzetesi erényekről szólva, illetve a 31–57. terjedő fejezetekben, a monostor mindennapi életét leíró szabályok esetében. A keresztény lelkiesség fontos megnyilvánulásának tartotta Szent Benedek a gyengék (betegek, öregek) valamint az utazók és szegények segítségét, ami egyben alapja lett a későbbi szerzetesek (és szerzetesrendek) sokrétű szociális érzékenységének és tevékenységének. „Az utazókat befogadták, a betegeket ápolták, éhínség idején a szegényeket táplálták, a fiatalokat tanították”⁸.

Az elvek intézményesülésének egyik jó példaként, idézzük fel a Cluny apátság gazdaságvezetési modelljét. Ezekben a nagy létszámú közösségekben szokások és rendeletek formájában szabályozták a napi teendőket mellett a rentház, ill. a hozzátartozók napi étrendjét. Erről tanúskodnak például, Adalhard de Corbie rendeletei, amelyekben megállapítja a szegények részét (IV–V. fejezet.) a kiosztható javakból. A „cellarius”-ra tartozott az élelemelosztás tervének kidolgozása. Az ő feladata volt táplálni a betegeket, gyerekeket, vendégeket és a szegényeket. Ulrich szokásjegyző szerint (1080 körül) a

Cluny apátság Carentrantra 250 sózott disznót osztott szét 16 ezer szegény között.⁹

A középkortól néhány jelentős személyiség, nemes úr és hölgy mellett a szerzetes- és az értékeikben rokon lovagrendek¹⁰ lettek a gyengék oltalmazói és a rászorulókat védelmezői. Intézményessé, feladatszerűvé ezekben a szervezetekben, szerveződésekben és önként felvállalt társulásokban válik. A segítség még nem szolidaritás, a hátrányok kompenzálására történő kísérletek esetlegesek.

A szerzetes- és lovagrendek társadalmi helyzete (hatalmon kívülisége), jogi státusa, de legfőképpen erkölcsi tekintélye fedezetül szolgált egy újabb értékrend és etikai magatartás megfogalmazásához.

Az általános középkori világnézet vagy ahogy ma mondanánk a „világ elfogadott rendje” a társadalmi hierarchia, az univerzáliaiak nagy, átgondolt és elrendezett hierarchiájára épült.¹¹

„A tizenhatodik században még a felekezeti meggyőződésnek és szenvedélynek olyan egyeduralmuk volt az emberek lelkében, hogy háttérbe szorítottak minden nemzeti, társadalmi, hazafias megfontolást és érzelmet, most éppen a fordítottja következik be: egész Európa teljességgel elpolitizálódott, elvilágiasodott, »elésszerűsödött«. A középkornak vége”¹² – állapítja meg Friedell a XVII. századról szólva.

Új formációként megfogalmazódik az államérdek, kialakul a politikus társadalmi szerepköre, „a mindenható államminiszter, mindentudó követeivel és titkáraival, aki ismeri a titkos diplomácia minden cselszövényét, ravaszságát és finomságát: az udvari teológus helyére az udvari jogász lép..... A politikus – jelző, akkor nyerte el a jól értesültség, a minden hájjal megkenség, diplomatikusság és a »világra valóság« második jelentését, melyet a népnyelv még ma is őriz.” – élveledik Friedell.¹³

Az állam feladata a társadalmi kiegyezés megteremtése és a béke fenntartása, jogi alapját az „államszerződés” adja, végrehajtó testülete a „hivatal”, ami megkezdi „packázásait”. A szerződés bonyolult törvényi rendszert hív elő a társadalmi béke

szolgálatára. Feladata: a megszerzett (és örökölt) jogok rögzítése és védelme, nem a társadalmi hátrányok kompenzálása.

„Az állam egyfajta halandó isten – mondja Thomas Hobbes (Milton nagy ellenfele) – és mindig a fennálló rend a jogos, éppen azért, mert ő a rend. Szabadság az, amit a törvények nem tiltanak meg, a lelkiismeret magánvélemény, a törvény azonban a köz lelkiismerete, s a polgár egyedül ennek tartozik engedelmessé válni.”

...

A monarchia csak azért a legjobb államforma, mert ez a legközpontosítottabb, abszolútnak pedig egyszerűen amiatt a követelmény miatt kell lennie, miszerint az állam vezetését minden körülmények között megilleti az abszolút hatalom még akkor is, ha egy testületre bíznák.”¹⁴

Az alkotmányos és az abszolút monarchia („alkotmányos anarchia” tréfálkozik Hegel) kialakítja intézményrendszereit és ebben helyet kapnak a „kegyes-cselekedetek” gyakorló intézmények is.

A középkori alamizsnarendszer helyett, intézményesen gondoskodnak az oktatásról, csakúgy, mint az árvákról és özvegyekről, stb. Számos példája maradt meg a mai napig azonban a társadalom önerőből történő próbálkozásainak is.

Hollandiában például a „Hofjes” házak, ahol védelmet nyújtottak az egy udvaron belül élő nehéz sorsúak számára (Amsterdamban, Leydenben, Alkmarban, stb). Ezeket egy adományozó hozta létre és a „köz” adakozásából tartották fenn, e létesítmények a társadalmi kezdeményezések első jelei a XVII. században. (Dublinban, a királyi vár mellett, ma is áll felirata tanúsága szerint az a ház, amit az öreg és beteg kocsmárosok egyesülete építtetett a rászorulóknak segítségül!)

Az állam által létrehozott igazgatás mellett, mintegy kiegészítve azt (Dickens-től kaphatunk képet hatékonyságáról), működött a segítségnyújtás illetén rendszere.

3. Kísérletek az újkorban – az egyenlőség megteremtésére

A társadalmi egyenlőség gondolatát a polgári forradalmak vetik fel először. Társadalmi szerződésként az Emberi jogok Nyilatkozata rögzítette a francia forradalom eredményeképpen. A XIX. század egésze ennek érvényesítésére tett kísérletek sora.

Az intézményesítésére a „modern polgári államokban” újabb kísérleteket tesznek, de megfogalmazódik az a nézet is, ami a „gondoskodó” állam veszélyeire figyelmeztet. Az állam gyámkodását *John Locke* is elítélte, ha az intézkedéseivel korlátozza az egyén szabadságát.

Az állam visszavonulása (tragikus következménye: pl. az ír krumplicsész) megerősítette a civil szerveződést és működni kezd – Mérei szavaival élve –, a „közösségek rejtett hálózata.”

A közös gondokkal küzdők megtalálják egymást, közösen próbálják meg a gondokat orvosolni, és új elemként felvállalják társaik jogi képviseletét a társadalmi érdekérvényesítésben. Megalakulnak szervezetek – egyesületek, szövetségek, alapítványok. A XX. századra ez a harmadik szektor már jelentős erőt képvisel a társadalmi alkuban és alkalmas arra, hogy a hivatalos politika ellensúlyává váljon. A közösségi feladatok több szinten oldhatóak meg, a szerveződéshez más minőségű vezetési módszerek szükségesek és működő társadalmi kapcsolattrendszer.

A társadalmi egyenlőség megteremtésére tett kísérletek kudarca azt mutatja, hogy a „hátrányokat” csak bizonyos mértékig lehet kiegyenlíteni. Járhatóbb útnak az esélyek megteremtése kínálkozik.

Értékrendi váltásunkban a minőségre tevődik a hangsúly, az ember kerül a középpontba, aki egyedül képes a minőséget megteremteni és értékelni.

4. A hátrányos helyzet viszonylagos

A hátrányos helyzet megítélése mindig relatív, viszonyításokkal és összevetésből fogalmazható meg, írható le. A koordinátarendszert, amiben ez az értékelés történik, az életminőséget meghatározó tényezők alakítják.

Teljesen rendjén van, hogy az ember, „az emberi jelenség” (*Chardin*) önmagából indul ki, a világról alkotandó kép megformálása előtt önmagát kell, hogy megismerje, számba kell vennie lehetőségeit. A számbavétel még nem elfogadás, de az első lépés. A tanítás szerint: mindannyian egyenlőek vagyunk a Teremtő előtt, szétnézve a világban, azonban a történelem embere azt látta, hogy lehetőségeink nagyon különbözőek. Különbözünk szellemi és fizikai adottságainkban, társadalmi lehetőségeinkben, fogyatékoságaink is különböző mértékűek.

Önként adódik a kérdés, miért van ez így, mi a magyarázata – hiszen csak ennek ismeretében lehet orvosolni.

A katolikus teológia mindig is elutasította, hogy a „szenvedést”, nélkülözést, valamiben való erős korlátozottságot az elkövetett bűn „büntetéseként” fogja fel, (a keresztény szenvedés *Kirkegard* szerint éppen „önkéntességével” tűnik ki). Ez meglehetősen általános nézet volt történelmünk egésze során. („Haj, de bűneink miatt gyúlt harag kebledben” – fogalmaz *Kölcsey* a Himnuszban). Benne van ebben a nézetben az az érvelés is, hogy az ember önmaga felelős helyzetéért, hogy önnön hibájából jutott ilyen helyzetbe, és hogy elmarasztalható. Mindig szembesülünk azonban azzal, hogy pl. a „testi” fogyatékoság semmilyen racionális következményként nem fogható fel, végképpen nem tekinthető elkövetett bűnök büntetéseként.

5. Kompenzálás helyett, esélyegyenlőség – a szolidaritás társadalmi élménye

Magyarázat helyett alighanem meg kell elégednünk az elfogadással (*Spinoza*). Fel kell ismernünk a segítség útjait, mert „igazságos” kiegyenlítésről nem igen beszélhetünk.

Az esélyek egyensúlyának megteremtésére jó megoldásnak látszik az a szakmai összefogás, amelyikben 26 ország tesz kísérletet arra, hogy növelje a társadalom információs komfortját. A Publica/Pulman projekt keretén belül, az esélyegyenlőség szolgálatában következetesen növeli az információhoz való jutás formáit és színvonalát.

Az együttműködésben minden tenni kész erő részt vesz, a hivatalos könyvtárügyi politika és az államigazgatás megfelelő szervei csakúgy, mint a civil társadalom és a közgyűjtemények jelentős része.

Ez a szemléleti váltás, hogy kompenzálás helyett az esélyek egyenlőségét kell biztosítanunk, megerősítette a közgyűjteményi összefogás szükségességét is.

A legfontosabb azonban a társadalom számára fontos értékek egyeztetése és elfogadása. Társadalmi konszenzus nélkül ugyanis kisebb a siker lehetősége.

Az írek igen sikeresek a társadalmi kiegyezésben. A Pulman projekt legutóbbi portugáliai konferenciáján résztvevő – Környezeti és Önkormányzati Államtitkár (*Pat the Cope Gallagher*) amikor a könyvtárosok éves konferenciáján erről beszámolt, külön is kiemelte a nemzetközi projekt értékét és jelentőségét. A konferenciát köszöntő miniszter (*Martin Cullen*) pedig számot adott a tárca jelentős anyagi hozzájárulásáról is.

Mindkét tény erősíti a kérdés társadalmi tudatosulását és mutatja a hivatalos politika elkötelezettségét.

A „minőség forradalma” előhívta legmélyebb emberi tapasztalásainkat arról:

☉ hogy *mi a fontos* és értékes az emberi létben,

☉ *ki a fontos* és értékes számunkra,

☉ hogyan tudjuk kapcsolatunk „minőségét” javítani, stb.

Az életminőséget lényegesen az egymás iránti felelősség „felvállalása” javíthatja, ha eljutunk a megértéstől a szolidaritásig.

Az írek rendezik idén a speciális olimpiát, a szellemileg fogyatékos sportolóknak. Az olimpiai mozgalom összefoglaló jelszava: „Share the feeling”, arra utal, hogy legyünk egymás *megértő támogatói, bátorító segítői*.

Mert önmagunktól el kell jutnunk a „*másikig*”.

Irodalom

CHAUNU, Pierre: A klasszikus Európa. Bp.: Osiris, 2001. 533 p.

DUBY, Georges: Emberek és struktúrák a középkorban. Bp.: Magvető K. 145 p. (Gyorsuló idő)

FRIEDEL, Egon: Az újkori kultúra története 1-3. Bp.: Holnap Kiadó, 1994. 742 p.

HERRIGEL, Eugen: A zen-út. ÚR Könyvkiadó, Budapest, 1997. 133 p.

MÁTHÉ Andrea: OSB ordo pacis- ordo amoris. A Regula ösvényein 1-2. In: Vigilia, 68. évf. 2003. 4.sz. Április. p.285-288.

TÖRÖK József: Szerzetes és lovagrendek Magyarországon, Budapest. Panoráma K. 1990. 203 p.

1. DUBY, G. 1978. p. 108.

2. DUBY, G. 1978. p. 109.

3. MÁTHÉ Andrea: Vigilia, 2003. 4.

4. HERRIGEL, E. 1997. p. 129.

5. A szerzetes életéről, választásáról és hivatásáról szóló beszélgetést Kósa Ferenc készítette Japánban tett látogatásakor, majd Kósa meghívására tartott előadást az MTA Kistermében.

6. „Új parancsot adok nektek, hogy szeressétek egymást, ahogyan én szerettem titeket, ti is úgy szeressétek egymást. Arról fogja megtudni mindenki, hogy az én tanítványaim vagytok, ha szeretitek egymást”(János, 13, 34-35.)
7. Két írása maradt ránk, az ún. Nagyobb Szabályzat, amely az askzétikus élet alapelveit foglalja össze, a másik pedig a „Kisebb Szabályzat”, amely gyakorlati kérdésekre adott 313 választ, a közös imádságtól kezdve, az irgalmasság testi jócselekedetekig, mint pl. a vendégszeretet, a betegek ápolása, és a tanítás.
8. TÖRÖK J. 1990. p. 14.
9. DUBY,G. 1978. p. 138.
10. DUBY,G. , in: A lovagság eredete 1978.p. 74–102.
11. FRIEDEL, E. 19994. „universalia sunt realia” p.117.
12. FRIEDEL, E. 1994. p. 491.
13. FRIEDEL, E. 1994. p. 492.
14. FRIEDEL, E. 1994. p. 521.

Elkészült az új Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK) vakok és gyengénlátók számára fejlesztett felülete.

Címe: <http://vmek.oszk.hu>

Az új felület fejlesztését a MEK Egyesület által elnyert IHM pályázat tette lehetővé. A felületet egyelőre csak teszt jelleggel tették nyilvánossá a fejlesztők. A tesztelésben részt vesz a Vakok Országos Szövetsége is. A fejlesztők info@mek.oszk.hu címre várják a használók hozzászólását, véleményét. A borítólapon található „On-line felolvasás” egy másik, párhuzamos fejlesztésben készül, elindítását a közeljövőben tervezik. (*Moldován István híradása. OSZK levelezési fórum, 2003. nov. 20.*)

A vakok esélyegyenlőségéért – 2003 c. projektet ismertette és „A fogyatékkal élő személyek társadalmi integrációja. Válogatás az Európa Tanács dokumentumaiból” c. kötetet 2003 november 18-án mutatta be Pappné Farkas Klára az Európa Tanács Információs és Dokumentációs Központjának vezetője.

Kisebbségek Európában címmel 2004 januárjában konferenciát rendez az Országos Idegennyelvű Könyvtár az EU tagállamainak kisebbségi politikájáról. A rendezvény a könyvtár „Határtalan Európa – Kultúrák találkozása” c. kiállítás-sorozatához kapcsolódik, melynek keretében a könyvtár nyitva tartási ideje alatt megtekinthető a *Kisebbségek Európában* c. kiállítás is.

Teljes élet – az élet teljessége. Fogyatékos gyermekek és az olvasás élménye címmel 2003 december 9-én rendeztek konferenciát. A konferencia témái a következők voltak: *Esélyegyenlőség az EU-ban* (Lévai Katalin, esélyegyenlőségi miniszter). *Az olvasás élménye a gyermeki lélekre* (Bartos Éva, Könyvtári Intézet). *Olvasás és fogyatékoság, élményközpontú közösségi programok fogyatékos gyermekek részére* (Mattyasovszky Zsófia, TERÉZENO).